

HADİS VE SÜNNETİN İSLÂM DİNİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Prof. Dr. Yavuz Köktaş

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

Kur'ân dinimizin temel kaynağıdır. Sünnet ise ikinci kaynaktır. Kur'ân ve sünnet bütün âlimlerin ittifakıyla İslâm Hukuku'nun ana dayanaklarıdır. Bu ittifaka bid'at fırkalar da dâhildir. Ehl-i sünnet ile ehl-i bid'at fırkalar sünnetin hücciyetinde ittifak etmişler ama subutunu belirlemede ihtilaf etmişlerdir. Bu durum şu anlama gelmektedir: Modern asra gelinceye kadar tarihte hiçbir âlim veya mezhep sünnetin delil oluşunu problem etmemiştir. Problem belki sabit oluşunun nasıl belirleneceği ve nasıl anlaşılacağıdır. Onun için şurası bir gerçek ki, Kur'ân olmadan sünneti anlamak, yani bir Peygamberin nasıl inşa edildiğini ve nebevî hayatı idrak etmek mümkün olmadığı gibi sünnet olmadan da Kur'ân'ı anlamak, yani Kur'ân'ın nasıl pratiğe aktarıldığını, bu pratikle nasıl bir ümmet inşa edildiğini kavramak imkânsızdır. Onun için Kur'ân ve sünneti birbirinden ayırmak mümkün değildir. Etle tırnak gibidirler. Ruh ve beden gibidirler. İnsan, sadece ruh değil veya sadece beden de değildir. İnsan ruh ve bedendir. Elbette ruh başta gelir, ama bu ruh bedende tezahür etmektedir, görünür hale gelmektedir. Kur'ân-sünnet ilişkisi de böyledir. Kur'ân, tabir-i câizse ruhtur. Sünnet, Kur'ân'ın cisimleşmiş halidir.

Günümüze gelindiğinde sünnet etrafında hayli tartışmaların yapıldığını görmekteyiz. Bu tartışmalarda sünneti gözden düşürmeye çalışanlar ne yazık

ki, oryantalistler değil, bu ümmetin evlatları olmuştur. Oryantalistler, geçmişte şüphe tohumları saçmışlar, ancak bu ciddi anlamda bir sonuç vermemişti. Onlara gereken cevaplar ilim adamları tarafından verilmiştir. Ama yine de marjinal olsa dahi belirli kesimleri etkilemişlerdir. Şimdi o tohumların meyveleri olan yeni neslin önde gidenleri gönüllü tahribe soyunmuşlardır. Bunun sebepleri elbette başka çalışmaların konusudur. Bu yazıda ise bu tartışmaların ne etrafında döndüğü incelenecektir. Görebildiğimiz kadarıyla bu tartışmalar iki ana eksen etrafında cereyan etmektedir:

1. Sünnet, dinde delil değildir.
2. Hadisler, Kur'ân'a aykırıdır.

Bu yazıda mezkûr iki iddiadan ilkinde yer vereceğiz. Diğer iddia için tarafımızdan kaleme alınan “Kur'ân'a Aykırı Görülen Hadisler: Tespit ve Değerlendirme, İstanbul, 2018” adlı çalışmamıza bakılabilir. Şunu hemen ifade edelim ki, ilk iddianın da esasını iki şüphe oluşturmaktadır:

1. Vahiy, Kur'ân'dan ibarettir. Sünnet, vahiy değildir. Dolayısıyla delil olması düşünülemez.
2. Din, kat'î bilgiler üzerine inşa edilir. Hadisler zan ifade eder. Dolayısıyla hadisler delil olamaz.

Şüphesiz hadis ve sünneti kabul etmeyenlerin alt başlık sayılabilecek çeşitli iddiaları da vardır. Bunlar doğrusu o kadar önemli değildir ve bunlara cevap vermek de çalışmanın sınırlarını aşar.¹

Yukarıdaki iddialara cevap vermeden önce sağlam bir zeminde hareket edebilmek için sünnetin dindeki yerini belirlemek gerekir. Bunu iki açıdan ele alacağız: Hz. Peygamber'in Kur'ân'daki konumu ve sahâbenin sünnete yaklaşımı. Ardında yukarıdaki iddiaları ele alacağız.

Şu bir gerçek ki sünnet demek, Hz. Peygamber demektir. Sünnet sıradan birinin davranışı değil, vahiyyle muhatap olan Yüce Peygamber'in söz ve uygulamalarıdır. Onun için sünnetin dindeki yerini anlamak Hz. Peygam-

1. Bununla birlikte mezkur iddialara cevap teşkil eden bazı çalışmaları tavsiye edebiliriz: Yavuz Köktaş, *Günümüz Hadis Problemleri*, İstanbul, 2018; Yaşar Kandemir, *Hadis Karşıtları Ne Yapmak İstiyor?*, İstanbul, 2018; Ahmet Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, İstanbul, 2016; Saffet Sancaklı, *Hadis İnkarcılığı Hadis Karşıtlarının İddiaları ve Cevaplar*, İstanbul, 2017; Mustafa Sibaî, *Sünnet ve İslâm Hukukundaki Yeri*, İstanbul, 2017; Mevdudî, *İslâm Hukukunda Sünnet'in Yasal Konumu*, İstanbul, 2017; Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası I-II*, çev. M. Görmez, Abdulğani Abdulhalık, *Hücciyetü's-Sünne (Sünnet'in Delil Oluşu)*, çev. Dilaver Selvi, İstanbul, 2003; İbrahim b. Muhammed, *Hadis İnkârında Ortaya Atılan 33 Şüphe*.

ber'in Kur'ân'daki yerini kavramakla eş anlamlıdır. O zaman Hz. Peygamber'in Kur'ân'daki konumu nasıldır? Kur'ân müslümanlara Hz. Peygamber'i nasıl tanıtmaktadır? Kur'ân bizden Hz. Peygamber'e karşı nasıl bir tutum içinde olmamızı istemektedir? Bazı maddeler eşliğinde bunu görelim:

A) KUR'ÂN'DA HZ. PEYGAMBER

1. Hz. Peygamber'e iman etmek esastır

Hz. Peygamber'e iman etmek mü'min olmanın şartıdır. Kelime-i şehadette Hz. Peygamber Allah ile birlikte zikredilir. Bu söz, bir peygamber olarak iman etmeyi gerektirdiği gibi din olarak bize getirdiği her şeye inanmayı da içerir. Konuyla ilgili pek çok âyetten biri şöyledir:

“Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman(da sebat) ediniz.”²

2. Hz. Peygamber'e itaat etmek gerekir

Allah'a itaat esas olduğu gibi Hz. Peygamber'e itaat de esastır. Hz. Peygamber'e itaati Kur'ân'la sınırlamak âyetlerin doğasına aykırıdır. İşte birkaç âyet:

“Kim, Peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur.”³

“Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resûlü'ne davet edildiklerinde, müminlerin sözü ancak 'İşittik ve itaat ettik' demeleridir. İşte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir. Her kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder, Allah'a saygı duyar ve O'ndan sakınırsa, işte asıl bunlar mutluluğa erenlerdir.”⁴

“Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının.”⁵ Âyet ganimet dağıtımıyla alakalıdır. Ancak hükmü geneldir. Burada dikkat çekici olan ganimet taksimi gibi bir olayda muhakkak Resûl'e itaat edilmesi gerektiğidir. Peki, Resûl bize dinden haber verirse ona itaat edilmesi gerekmeyecek midir? Böyle bir şey düşünülebilir mi?!

2. Nisa, 136.

3. Nisa, 80.

4. Nur, 51-52.

5. Haşr, 7.

“De ki: ‘Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok merhametli ve bağışlayıcıdır.’ De ki: ‘Allah’a ve peygambere itaat edin!’ Eğer yüz çevirirlerse muhakkak ki Allah, kâfirleri sevmez.”⁶ Dikkat edilirse Allah’ı sevdiğimizizin göstergesi Resûl’e uymaktır. Peki, Resûl’e uymak sadece Kur’ân’a itaat etmek midir? Burada bir hususun altını çizmek gerekir: Kur’ân’da “Allah’a ve Resûlü’ne itaat” ifadesi geçmekte ama sadece “Resûlü’ne ittiba”dan bahsedilmektedir. Bunun önemli sonuçları vardır. Mesela; itaat mü’min-kâfir herkes için geçerlidir. Kâfir için söz konusu olan ise önce “Allah’a iman çağırısı”na itaattir. Mü’min ise Allah’a iman davetine imanla karşılık verdiği için onun itaati Allah ve Resûl’ünün tüm söz, emir ve nehiyelerini kapsamaktadır. Yani bir şey emrettiğinde veya yasakladığında bunların gereği yerine getirilecektir. İttiba ise sadece Resûlü’ne olmaktadır. “Allah’a ittiba” gibi bir ifade Kur’ân’da yoktur. Çünkü ittiba, uymak, peşinden gitmek, izini sürmek demektir. Bunun için somut bir varlık, bizim gibi bir insan gerekir. Allah, gaybdır, soyuttur; melekleri de öyledir. Bu durumda Allah’a veya meleklerine ittiba mümkün olmaz. İttiba, bizim gibi yiyen, içen, gezen, bir bedene sahip olan insana olur. Kur’ân’ın ittiba emrinin gereğini yerine getirilebilmek için Hz. Peygamber’in sadece sözlerine değil, yaptıklarına da uymamız gerekir. Aksi takdirde “ittiba” emri havada kalır. O halde Allah’a itaat edilir, ittiba edilmez. Hz. Peygamber’e ise hem itaat hem de ittiba edilir. “Resûl’e ittiba etmek” nasıl yapılırsa öyle yapmaktır. Meşhur hadiste geçtiği gibi: “Beni nasıl namaz kılarlarken görüyorsanız siz de öyle yapın!”⁷ Bu bir anlamda Kur’ân’ın “namaz kılın” emri gibidir. Bu emrin keyfiyetini Resûl ortaya koymakta, ona ittiba etmemiz emredilmektedir. Tabii şunu ayırmak gerekir: Hz. Peygamber’in nebevî ve beşerî olarak yaptıkları vardır. İttiba etmekle emrolduğumuz yön nebevî yönüdür.

Burada konuyla ilgili iki iddiaya temas etmekte fayda vardır:

1. “Allah ve Resûlü’ne itaat edin.” âyetini hem Allah’a hem de Resûlü’ne itaat etmek şeklinde anladığımızda bazıları bunu “böyle ise bu durum Resûlullah’ı Allah’tan bağımsız bir otorite kabul etmek olur” diyerek tenkit etmektedir. Hatta daha ileri gidip Hz. Peygamber’i dinde şari’ kabul etmenin şirk olduğunu söyleyenler bile vardır. Oysa Resûlullah’ı mutlak ve bağımsız otorite kabul etmek hiçkimsenin haddine değildir. Bir mü’min böyle düşünemez. Mutlak otorite, mutlak şari’

6. Âl-i İmran, 31-32

7. Buhârî, Ezân, 18.

Allah Teâla'dır. Allah'ın yetki verdiği kimseler ancak ve o da mecazi anlamda otorite olabilir. Allah'ın yetki vermediği hiçkimse otorite olamaz. Bu, Allah'ın otoritesini paylaşmak olur, ancak yetkilendirilmiş kimsenin otorite olması, Allah'ın otoritesini paylaşmak değildir. Paylaşmak olsa bu paralel bir otoritelik olur ki, şıktır. Ama burada "sana yetki veriyorum" diyen Allah Teâla'dır. Allah Resûlü bu yetkiye dayanarak haram veya helal kılmaktadır. O halde Hz. Peygamber'e şari' denmesi mutlak ve kendi başına bir otoriteliği değil, Allah'tan aldığı yetkiyi kullanmak anlamına gelmektedir. Zira pek çok âyette bizzat Allah "Resûl'üne itaat edilmesini" emretmektedir. Hatta bu çerçevede âlimlere göre, devlet başkanları da nas olmadığı yerde otoritedirler. Nitekim Allah, "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Resûl'üne itaat edin; sizden olan emir sahiplerine de!.."8 buyurmaktadır. Âyete göre sadece Allah ve Resûl'ü değil, emir sahipleri de itaatin konusudur. Burası kesindir. Peki, bu emir sahipleri sadece Kur'an'ın emirlerini söylediklerinde mi itaat merci olurlar? Böyle bir şey mümkün değildir. Zira âyet açık bir şekilde Allah ve Resûlü'nden bahsetmiştir. Demek ki, emir sahipleri Kur'an dışında ama Kur'an'a aykırı olmayacak bir emir verdiklerinde kendilerine itaat edilecektir. Anlaşılan budur. O halde onların otorite oluşları müstakil ve mutlak anlamda değil, Kur'an ve sünnetle kayıtlı bir otoritedir. Zaten Kur'an ve sünnete muhalefet ettiklerinde otorite olma vasıflarını da kaybederler.

2. "Allah ve Resûl'üne itaat edin." âyeti, günümüzde "Resûlün, Kur'an vasıtasıyla size getirdiği vahye itaat edin." şeklinde yorumlanmaktadır. Bu şekilde bir yoruma bize sevkeden şey nedir? Böyle bir yoruma ihtiyaç mı vardır? Zahiriyle anlarsak Kur'an'da bir çelişki mi olur? Böyle yorumlayanlar anlaşılan o ki, bir çelişki görüyorlar. Hz. Peygamber'i dinde otorite ve müstakil teşri kaynağı kabul etmenin Kur'an'la çeliştiğini sanıyorlar. Böyle olunca dil kurallarını alt üst edecek bir te'vile başvuruyorlar. Arapçada "vav" bağlacının temel görevi "başkalık veya ayrılık" bildirmektir. "Allah ve Resûlü" dendiğinde iki farklı unsur zikredilmektedir. Şayet bu farklılığı kaldırırsak mana "Allah ve Kur'an" olur ki, bu da "Allah ve Allah" demektir. Bu esasen bir anlatım bozukluğudur ve belagat şahaseri bir kitapta böyle bir anlatım olmaz. Yukarıda bahse konu emir sahipleriyle ilgili âyeti düşündüğümüzde şöyle

8. Nisa, 59.

bir anlam ortaya çıkar: “Allah’a, Resûlü’ne, emir sahiplerine itaat ediniz, yani Allah’a, Allah’a ve Allah’a itaat ediniz.” Böyle bir şey olmaz.

Diğer taraftan Nisa sûresinin âyetine dikkat edelim. “İtaat” kelimesi Allah ve Resûlü için ayrı ayrı kullanılmıştır. Emir sahiplerine itaat ise Allah ve Resûlü’ne atfen kullanılmıştır. Bunların hiç mi anlamı yoktur?! Bunu iki türlü anlayabiliriz:

1. Allah Resûlü, Kur’ân gibi helal ve haram kılar. Bu helal ve haram Kur’ân dışındaki hükümlerdir. Ancak Allah, Kur’ân dışında da Resûlü’ne hükümler bildirmektedir. Yani Allah, Kur’ân dışında da gayr-i metluv olarak Resûlü’ne vahyettirmektedir. O halde itaat edilmesi gerekir. Çünkü onun verdiği hükümler esasen Allah’tandır.
2. Allah Resûlü, müstakil teşrii kaynağıdır. Zira o, itaat merciidir. Buradaki bağımsızlık kendinden menkul bir bağımsızlık değil, Allah’ın ona verdiği yetkiden kaynaklanan bir bağımsızlıktır. Bu yetkiye dayanarak Resûlullah, helal ve haram kılmaktadır. Zaten her daim Allah’ın gözetim ve denetimi altındadır. Teşriinde bir hata olsa hemen müdahale imkânı vardır.

Bu durumda ulu’l-emre itaat ile Resûl’e itaat arasında ne fark vardır? Resûl’e itaat evrenseldir. Onun haram kıldıkları haramdır. Değiştirilemez. Ulu’l-emre ise haram değil, yasak kılabilir. Bu yasak, haram gibi değildir. Re’ye, kıyas veya maslahata dayalı bir yasak olabilir. Evrensel değildir. Değişmesi mümkündür. Kur’ân ve sünnetle özünde çelişmediği müddetçe yasak kısalsahi ulu’l-emre itaat vaciptir. Çünkü itaat merciidir. İtaat edilmezse anarşi, fitne çıkar. Fitne ise katilden beter bir şeydir.

3. Hz. Peygamber’e isyan ve eziyet yasaktır

İlgili âyetler şöyledir: “Kim, Allah’a ve O’nun elçisine karşı gelir ve O’nun sınırlarını aşarsa, Allah onu ebedi kalacağı ateşe atar...”⁹

Bu âyet miras taksiminden sonra gelir. Âyet böyle kimselerin ebedi cehennemlik olduğunu ifade ettiğine göre bu şu demektir: “Kim, Allah ve Resûlü’nun mirasla ilgili hükümlerini tanımayıp küfre sarparsa...” Şunu ifade etmekte yarar vardır: Bir mü’min elbette Resûlullah’ın getirdiklerini yaşamıyor olabilir. Ama haram dediklerini haram helal dediklerini helal kabul et-

9. Nisa, 14.

mek zorundadır. Böyle kabul ettikten sonra nefesine uyar, aksini yaparsa günahkâr olur.

“Kim, kendisine doğru yol gösterildikten sonra Peygambere karşı gelir ve mü’minlerin yolundan başka bir yola uyarsa, onu döndüğü yolda bırakırız ve Cehennem’e sokarız.”¹⁰

“Allah’a ve Resûlü’neziyet edenler yok mu, Allah onlara dünyada ve ahirette lanet etmiş ve onlar için alçaltıcı bir azab hazırlamıştır.”¹¹

“Bu böyledir. Çünkü onlar, Allah ve Resûlü’nekarşı çıktılar. Allah ve Resûlü’nekim karşı çıkarsa, muhakkak ki Allah’ın cezası çetin olur.”¹²

Bütün bunlar kâfirlerle ilgilidir. Bunu öncelikle belirtmek gerekir. Çünkü bunlardan yola çıkarak “sünnete uymayan kâfirdir” gibi aşırı bir yorum yapmamak gerekir. Zira âyetleri anlamada siyak-sibak, sebab-i nuzûl önemlidir. Buna göre bu âyetlerden şöyle bir ders çıkarmamız mümkündür: “Demek ki, Allah’ın Resûl’üne isyan etmek, eziyet etmek ve karşı çıkmak kâfirlerin özelliğidir. Benim onlar gibi yapmamam gerekir. Allah Resûlü’nun(ruhaniyetini) incitecek bir şey söylememem ve yapmamam lazımdır.” Şunu da ilave etmeliyiz ki, Hz. Peygamber’in bir emri sabit/kesin olduktan sonra ona karşı çıkmak, onu kabul etmemek bir inanç meselesi olur ki, böyle bir kişi mezkûr âyetlerin hitabına dâhildir. Böyle bir itabın/hitabın muhatabı olmak ancak sabit olan emri bir inanç olarak kabullenmekle mümkündür. Onu yapıp yapmamak ise başka bir şeydir.

4. Hz. Peygamber’e saygı ve sevgi esastır

“Peygamber, mü’minlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri, onların analarıdır. Akraba olanlar, Allah’ın Kitabı’na göre, (mirasçılık bakımından) birbirlerine diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar; ancak, dostlarınıza uygun bir vasiyet yapmanız müstesnadır. Bunlar Kitap’ta yazılı bulunmaktadır.”¹³

“Peygambere Allah rahmet eder, melekler de dua eder. Ey iman edenler, siz de teslimiyetle ona salât ve selam getirin.”¹⁴

10. Nisa, 115.

11. Ahzab, 57.

12. Enfal, 13.

13. Ahzab, 6.

14. Ahzab, 56.

Salat'ı "destek, yardım" olarak anlamak da mümkündür. Buna göre mana "Allah ve melekleri Hz. Peygamber'e yardım ediyor, siz de yardım edin." şeklinde olacaktır. Hz. Peygamber hayattayken ona bilfiil destek söz konusudur. Vefatından sonra destek sünnetine uymakla gerçekleşecektir. Salavatı dil ile telaffuz etmek de desteğin, yani sünnete uymanın bir türüdür. Dolayısıyla salavatı dışlamanın anlamı yoktur. Tabii, sadece dil ile böyle telaffuz edip diğer farz ve sünnetleri ihmal etmek sünnetin hayatı kuşatıcılığına da ters düşecektir.

"Ey iman edenler! Allah ve Resûlü'nun (emirlerinin) önüne geçmeyin ve Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah her şeyi hakkıyla işitir, her şeyi hakkıyla bilir. Ey iman edenler! Sesinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin; birbirinize bağırdığınız gibi, ona bağırmayın, yoksa amelleriniz mahvolur gider de farkında bile olmazsınız."¹⁵

Bu dikkat çekici bir âyettir. Onun yanında sesler bile yükseltilmeyecektir. Yükseltilirse ameller mahvolup gider. Ashap bu emirden sonra seslerini asla yükseltmemişlerdir. Şimdi Allah seslerin yükseltilmesi konusunda bir nizam verecek, ashap ona uyacak ama Hz. Peygamber'in emir ve nehyine sıra geldiğinde ona uymak söz konusu olmayacak, öyle mi? Böyle bir şey düşünülebilir mi?

"Mü'minler, o kimselerdir ki, Allah'a ve Resûlü'ne iman edenler, onunla birlikte toplumu ilgilendiren bir iş üzerinde iken, ondan izin alıncaya kadar bırakıp gitmeyenlerdir. Gerçekten, senden izin alanlar, işte onlar Allah'a ve Resulüne iman edenlerdir. Böylelikle, senden, kendi bazı işleri için izin istedikleri zaman onlardan dilediklerine izin ver ve onlar için Allah'tan bağışlanma dile!"¹⁶

Müslümanlar, ister savaş ister barışla ilgili olsun, ortak bir amaç için toplanmaya çağıldıklarında, rehberin izni olmadan dağılmaları câiz değildir. Burada geçerli bir mazeret olmadan izin istemenin mutlak haramlığı konusunda uyarıda bulunmaktadır. Hatta geçerli bir mazeret durumunda bile izin verip vermemek, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kalmıştır. Eğer o, ortak faydayı bireyin şahsi mazeretinden daha önemli görürse, izin vermeyebilir ve bir mü'minin de buna gönülden razı olması gerekir. Bu hükmün, hem Hz. Peygamber'e hem de Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra gelen halifeler ve Müslümanların diğer rehberlerine karşı da geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

15. Hucurat, 1-2.

16. Nur, 62.

“(Ey müminler!) Elçinin çağırmasını, aranızda herhangi birinizin diğerini çağırmasıyla bir tutmayın. İçinizden, birbirinin arkasına gizlenerek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple, onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.”¹⁷

Esasen burada Hz. Peygamber’in konumuyla alakalı iki durum vardır:

1. Hz. Peygamber’e saygı. Aslında saygı da ancak itaatle bütünleştiğinde gerçekleşebilecek bir durumdur.
2. Hz. Peygamber’e itaat. Zira “onun emrine muhalefet” tamamen ona itaatsizliktir. Bu itaatsizliğin akibeti de bellidir. Burada “onun emrine muhalefetin” altını tekrar tekrar çizmek gerekir. “Onun emri” nedir? Sadece Kur’ân mıdır? Öyle anlaşılıyor ki, sadece Kur’ân’ın onun emri olması mümkün değildir. Allah Resûlü Kur’ân dışında da emirler veriyor ki, Allah Teâla ona uyulmasını istiyor. Nur sûresinin 62. âyetiyle birlikte düşünüldüğünde bu durum daha net anlaşılır. Yani âyetlerin siyak ve sibakı “onun emrinin” Kur’ân dışında olmasını gerekli kılmaktadır. “Onun emri” onun bizzat emrettiği şeylerdir. Ayrıca Kur’ân onun emri değil, Allah’ın emridir.

5. Hz. Peygamber insanlar için ideal bir örnektir

Şu âyet nebevî hayat tarzı olan sünneti temellendirmedi oldukça önemlidir: “Andolsun ki, Allah’ın Resûlü’nde Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çokça zikredenler için güzel bir örnek vardır.”¹⁸

“Nûn. Yemin olsun kaleme ve yazdıklarına. Rabbinin nimeti sayesinde sen bir mecnun değilsin. Hiç şüphesiz senin için bitmez tükenmez bir mükâfat vardır. Ve hiç şüphesiz sen, pek büyük bir ahlâk üzeresin.”¹⁹

Birinci âyet Allah Resûlü’nun güzel bir örnek olduğunu ifade ederken ikinci âyet Hz. Peygamber’in mükemmel bir ahlâka sahip olduğunu vurgulamaktadır. İkinci âyeti örneklikle ilgili bu bölüme almamızın sebebi şudur: Bir insan yüce bir ahlâka sahip ise güzel örnek olmaya da layıktır. Ahlâk ve örneklik madalyonun birbirini tamamlayan iki yüzü gibidir. Hz. Peygamber’in

17. Nur, 63.

18. Ahzab, 21.

19. Kalem, 1-4.

ahlâkı eksik değil, aksine tamdır, mükemmeldir. Ve bunu Allah Teâla garanti etmektedir. Ve ahlâkı garanti edilen Hz. Peygamber'den başka bir Allah'ın kulu yoktur.

Üsve, örnek alınan kimse için bir isim olarak kullanılır. Yani bu öyle bir kimsedir ki, kendisine uyulur, yaptığı gibi yapılır, önderdir, imamdır. Bundan dolayı âyetteki “fi” harf-i ceri mübalağa için gelmiştir. Âyetteki ifadenin aslı “Resûlullahi usvetun” şeklindedir. Ama “fi Resûlullahi usvetun” denilmiştir. Allah burada onun örnek alınmasını özel, belirli bir vafına değil, zatına bağlamıştır. Bu açıdan Efendimiz her yönüyle örnek olmaktadır. Neden böyle olmuştur? Çünkü Allah, Resûlünün emir ve nehiy şeklinde varid olan sözlerine, ayrıca sabır, sebat, şecaat vb. fiillerine uyulmasını murad etmiştir. Diğer bir ifadeyle her yönüyle örnek olmasını, bu şekilde kendisine ittiba edilmesini istemiştir.

Bir başka husus da şudur: *Üsve-i hasene âyeti* sünneti, yani nebevî hayatı temellendiren en önemli âyetlerden biridir. Bu âyet “ittiba” ile ilgili âyetlerle uyumludur. Zira “ittiba”, “güzel örnek” olan insanlara uymakla gerçekleşir. Peki, Allah veya melekleri için “güzel örnek” diyebilir miyiz? Diyemeyiz. Çünkü örneklik, müşahade edilebilen, gözle görülebilen bir şeydir. Bu anlamda ancak bizim gibi bir beşer örnek olabilir. Bu, aynen “Allah’a ve meleklerine ittiba edilmez” dememiz gibidir. İttiba için somut örnek şarttır. “Güzel örneklik” için de somut örnek zaruridir. İşte bu örnek, Hz. Peygamber’in zatıdır.

6. Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı açıklama görevi

İlgili âyetler şöyledir: “Biz her peygamberi mutlaka kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara emredilen şeyleri açıklasınlar.”²⁰

“Biz sana Kitab’ı indirdik ki, hakkında ayrılığa düştükleri şeyi onlara açıklayasın ve inanan bir kavim için o kitap yol gösterici ve rahmet olsun.”²¹

“Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorun. Biz sana Kitab’ı, onlara ihtilaf ettikleri şeyi açıkça bildiresin diye ve inanan bir topluluk için bir hidayet ve rahmet olarak indirdik.”²²

20. İbrahim, 4.

21. Nahl, 44.

22. Nahl, 64.

Beyanın iki anlamı var: İletmek, ulaştırmak ve açıklamak. İlk anlamı tebliğ ile ilgilidir. İkinci anlamı, lafza ilave açıklamayı içerir. Her iki anlamı da dikkate alırsak sünnetin fonksiyonunu teyid ettikleri görülür. Dinin öğretileri iki kanalla bize ulaşır: Kur’ân ve sünnet. Allah Resûlü, Kur’ân’ı iletmekle görevli olduğu gibi sünnet yoluyla dini öğretmekle de vazifelidir. Ba anlamda ilave bir açıklama yok, olduğu gibi iletme vardır. İkinci anlamıyla sünnet Kur’ân’ı açıklar, ilave hükümler getirir.

7. Hz. Peygamber’in haram ve helal koyma yetkisi

İlgili âyetler şöyledir: “Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, Allah’ın ve Resûlü’nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.”²³

“O kimseler ki, yanlarındaki Tevrat ve İncil’de vasıflarını yazılı buldukları ümmî peygamber olan Resûlullah’a uyarlar. O peygamber ise, kendilerini iyiliğe sevkedip kötülükten sakındırır; temiz ve güzel nimetleri onlara helal, habis olanları ise haram kılar; daha önce kendilerine yüklediğimiz ağır yükleri ve üzerlerindeki bağları onlardan kaldırır...”²⁴

Bu âyetlerde Allah ve Resûlü’nün ayrı ayrı zikredildiğine dikkat edilmelidir. Allah’ın yanında Hz. Peygamber’in hüküm koymasını kabul etmenin şirk olduğunu ileri sürenlere bu yetkinin kendinden menkul bir şey olmadığını, bizzat Allah’ın ona bu yetkiyi verdiğini hatırlatmak yeterlidir. Tabii şunu belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber’in hüküm koyması Allah’ın iradesi ve rızası çerçevesinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla haşa Allah’ın bilgisi dışında hareket ediliyor demek çok yanlıştır.

8. Hz. Peygamber’in verdiği hükümlere razı olmak

“Hayır, Rabbin hakkı için onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da senin verdiğin hükme karşı işlerinde bir burukluk duymadan, tam anlamıyla teslim olmadıkça inanmış olamazlar.”²⁵

23. Tevbe, 29.

24. A’raf, 157.

25. Nisa, 65.

“Herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz; eğer gerçekten Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, onu Allah’a ve Resûlü’ne götürün. İşte bu, daha iyi ve sonuç bakımından daha güzeldir.”²⁶

“Allah ve Resûlü bir meselede hükmünü verdiği zaman, bir mü’min erkeğin yahut bir mü’min kadının artık işlerinde başka bir yolu seçme hakları yoktur. Kim Allah’a ve Resûlü’ne isyan ederse, apaçık bir sapıklığa düşmüştür.”²⁷

“Aralarında hüküm vermek için Allah’a ve Resûlü’ne çağrıldıkları zaman mü’minlerin sözleri ancak, ‘işittik ve emrine uyduk’ demekten ibarettir. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”²⁸

Âyetlerden ortaya çıktığı gibi Hz. Peygamber’in verdiği hükümlere razı olmak şarttır. Kur’ân’da ifade edildiğine göre Hz. Peygamber ile ashâb arasındaki ilişkilerde dikkat edilmesi gereken en önemli husus; Allah’ın Elçisi’nin bir meselenin çözümünde verdiği hükme ashâbın gönüllü olarak herhangi bir mazeret beyan etmeden ittiba etmeleridir. Hz. Peygamber’in verdiği bir hüküm Allah’ın izni dışında değildir. Bu bakımdan da Hz. Peygamber’e itaat etmek demek Allah’a itaat etmek demektir. Dikkat edilirse mesele dava meselesidir. Çekişen iki insan Hz. Peygamber’e başvurmuştur. Hz. Peygamber burada hâkim konumundadır. Davayı halletmek için o anda Kur’ânî bir vahyin indiği düşünülemez. Hâkim olarak Hz. Peygamber, beyana, şahitlere ve delillere bakarak hüküm vermektedir. Bunda dahi nasıl hüküm verirse versin muhakkak ona uyulması istenmektedir. Bu da ganimet taksimşnde ona uyulmasının emredilmesine benzemektedir.

Hz. Peygamber bir hadisinde; “Siz davalaşmak için bana gelirsiniz. Bazınız delilini diğer bazısından daha iyi ortaya koyar. Ben de onun söylediklerine dayanarak hükmederim. Ben, kime kardeşinin hakkını verirsem onu almasın, çünkü ben ona ateşten bir parça kesmiş olurum” buyurmuştur.²⁹ Hz. Peygamber, zahirî bilgiyle hükmetmek zorunda olduğunu ve yanılabilirliğini açıkça ifade ettiğine göre, aynı durum diğer hâkimler için fazlasıyla söz konusudur. Zira hâkimler de çoğunlukla zahirî delillerle hükmetmek zorundadırlar. Hz. Peygamber’in yanılma ihtimali varsa onlarınki çok daha fazladır. Buna rağmen Hz. Peygamber hâkimleri zahirî, dolayısı ile zannî delillerle hükmetmekten men etmemiş, tam aksine teşvik etmiştir. Eğer durum böy-

26. Nisa, 59.

27. Ahzab, 36.

28. Nur, 51.

29. Müslim, Akdiyye, 3; Ebû Davûd, Akdiyye, 7.

le ise Hz. Peygamber'in din konusunda verdiği hükümlere ilgisiz kalmak ve ya vurdumduymazlık göstermek mümkün müdür?

9. Hz. Peygamber'e Kur'ân'la birlikte hikmet verilmesi

“Ey Rabbimiz! Onların, içinden öyle bir resûl gönder ki; kendilerine Senin âyetlerini okusun, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğretsin ve onları tertemiz kılsın.”³⁰

“Nitekim size âyetlerimizi okuması, sizi tertemiz hale getirmesi, size Kitab'ı ve hikmeti ve bilmediğiniz nice şeyleri öğretmesi için sizden birini elçi gönderdik.”³¹

“Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın.”³²

Kur'ân ve hikmet ayrı şeyler olsa gerektir. Hikmet aslında ilim ve amelde sağlamlık, diğer bir deyişle sözde ve işte isabet demektir. Hikmetin ne olduğu hususunda değişik görüşler beyan edilmiş olsa bile bunların içinde en kuvvetli olanı hikmetin “sünnet” olduğu görüşüdür. Zira Resûlullah'ın hayatı ve hayat tarzı hikmet üzere kuruludur ve en geniş anlamıyla onun sünneti hikmetten ibarettir. Burada doğrusu hikmetin Hz. Peygamber'in kendi Kur'ân kavrayışı mı, yani Kur'ân'dan çıkardığı hükümler mi yoksa ona gelen Kur'ân dışı bir vahiy mi olduğu önemli değildir. Önemli olan Allah'ın bize Kitap'la birlikte onu öğretmesidir. Onu Allah öğrettiğine göre ona ittiba etmek gereklidir. Tabii şunu da belirtelim ki, bu hikmet içinde şüphesiz Hz. Peygamber'in meleke-i nübüvvet ile çıkardığı hükümler olsa bile buna vahiy ile kontrol edildiği gibi ayrıca muhakkak vahy ile gelen hükümler de vardır. Hikmeti sadece Hz. Peygamber'in Kur'ân kavrayışı veya Kur'ân'dan çıkardığı hükümlere indirgemek isabetli değildir.

İlginç olan şu ki; bu hikmet (bazen hüküm) sadece Hz. Peygamber'e değil, diğer peygamberlere de verilmiştir. “Doğrusu Biz İsrailoğullarına kitap, hüküm ve nübüvvet verdik.”³³ ve “Biz İbrahim soyuna kitap ve hikmet verdik.”³⁴ Dolayısıyla Allah'ın her bir peygamberine kitap yanında hikmeti de vermesi sünnetullahın gereğidir. Kısaca sünnet, sünnetullahın da bir parçasıdır.

30. Bakara, 129.

31. Bakara, 151.

32. Ahzab, 34.

33. Casiye, 16.

34. Nisa, 54.

B) SAHÂBE VE SÜNNET

Kur'ân ve sünnet etle tırnak gibidir demiştik. Bunu bize en iyi gösteren de sahâbe neslidir. Şöyle ki: Deliller sıralamasında Kur'ân ve ardından sünnetin gelmesi sünnetin sabit oluşuyla alakalı bir husustur. Temelde ise Kur'ân ve sünnet birdir, birliktedir. Çünkü Hz. Peygamber döneminde ashab için sünnetin sübutu diye bir problem yoktu. Sünnetten bir delile vakıf olduğunda gereği neyse onu yapıyorlardı. Aşağıda bir kaç örneğe temas edeceğiz. Deliller sıralamasında sünnetin ikinci sırada yer almasının sebebi araya ravilerin girmesi dolayısıyla sübutun zannilik ifade etmesidir. Oysa sahâbe için böyle bir durum söz konusu değildi. Onlar dini doğrudan Resûlullah'tan duyarak veya onu görerek öğreniyorlardı. Onların nazarında uyma açısından Kur'ân nasılsa onu kendilerine getiren Hz. Peygamber de öyleydi.

Onun için sahâbe açısından bakıldığında Kur'ân'ın itaat ve ittiba emri gereği Hz. Peygamber'in sözlerine uyulması bir vecibeydi. Gazâlî'nin ifadeyle Hz. Peygamber'in sözleri onu bizzat dinleyen sahâbe için delildir. Burada tartışma yoktur. Çünkü Hz. Peygamber mucize ile teyid edilmiş bir peygamberdir. Allah ona ittibayı emretmiştir. O hevasından da konuşmaz. Bununla birlikte sonraki nesillere gelince Hz. Peygamber'in sözleri raviler aracılığıyla onlara ulaşmaktadır. Bu ulaşım da ya tevatür ya da ahad yolla olmaktadır. İşte bu noktada hadisin ahad olması durumunda rivayet edilen sözü araştırma gereği ortaya çıkmaktadır. Araştırma neticesi zann-ı galip olursa onunla amel edilebilecektir.³⁵ Zan meselesine aşağıdaki müstakil başlıkta temas edeceğiz.

Bütün bunları göz önünde bulundurduğumuzda Kur'ân ve hadislerde geçen bunca emir ve tavsiyeyi sahâbenin nasıl algıladığı önem arz etmektedir. Onlar Kur'ân ve sünnetin ilk muhataplarıdır. Onlar selef-i salihindir. Dolayısıyla onların meseleye nasıl baktığı, Hz. Peygamber'i nasıl gördüğü mühimdir.

Ashabın Kur'ân ve sünnete bağlılığı tartışma götürmez bir gerçekliktir. Hudeybiye günü Urve b. Mes'ud şöyle der: “Ey kavmim, ben çok kral gördüm. Vallahi Muhammed'in ashabının ona hürmet gösterdiği kadar hiçbir kralın adamlarının ona hürmet gösterdiğini görmedim.”³⁶ Ebû Süfyan, Mekte'ye döndüğünde “Size hepsinin kalpleri tek bir kalbe bağlı olan bir topluluktan geliyorum.” demiştir.³⁷

35. Bk. *el-Mustasfa*, çev. Yunus Apaydın, I, 197.

36. İbn Hanbel, *Müsned*, İstanbul, 1992, IV, 329.

37. Abdurrezzak, *Musannef*, hd. no. 9739.

Peygamberimizin dostları hiçbir dostta benzemez. Onlardaki sevgi hiçbir sevgiyle kıyaslanamaz. Peygamberimiz savaşa çıkmak isteyince onlar sadece “Biz sana İsrailoğullarının Musa’ya yaptığı gibi yapmayız. İsrailoğulları Musa’ya ‘Sen git Rabb’inle savaş, biz kalıyoruz.’ demişlerdi. Biz ise sen nereye biz de oraya...” demekle yetinirler. Bu bağlılık onları sahâbe yapmış, tarihin şeref sayfalarına adlarını yazdırmıştır. Ölümle karşı karşıya olan bir sahabinin “şimdi senin yerinde Muhammed’in olmasını ister misin?” şeklindeki soruya cevabı iman, sevgi ve cesaret timsali olarak tarihe geçmiştir: “Değil yerimde olmasını istemek Medine sokaklarında gezerken ayağına bir diken batmasını bile istemem.” Onlar Hz. Peygamber’i takip ederken asla aşağılık kompleksi gibi bir psikolojik zaafa kapılmamışlardı. Müşrikler onlarla “Muhammed, size tuvalete nasıl girip çıkılacağını öğretiyor, öyle mi!” diye alay ettiklerinde onların cevabı sadece “Evet, aynen öyle!” olmuştur.

Kaynaklara baktığımızda sahâbenin Hz. Peygamber’e ve sünnetine bağlılığıyla ilgili pek çok örnekle karşılaşırız. İşte birkaç örnek:

Şa’bî’nin naklettiğine göre Hz. Ömer, Şureyh’i Kufe kadısı olarak tayin etmiş ve ona şöyle demiştir: “Ortaya çıkan bir meseleyi Allah’ın Kitabı’ndan araştır, başkasına sorma! Allah’ın Kitabı’nda yoksa Resûlü’nün sünnetinde araştır. Sünnette de yoksa re’yinle ictihâd et!”³⁸

Hz. Ömer şöyle der: “Diyet akileye aittir. Kadın kocasının diyetinden hiçbir şeye vâris değildir.” Fakat Dahhâk b. Süfyân, Resûlullah’ın Eşyem ed-Dabbânî’nin karısını kocasının diyetine vâris kıldığını haber verince Hz. Ömer önceki görüşünden dönmüştür.³⁹

Görüldüğü gibi Hz. Ömer hadîsle amel etmektedir. Bir haber-i vâhid işite bile kendi görüşünü terkedip ona uyabilmektedir.⁴⁰

Ebû Zerr şöyle der: “Kılıcı buraya dayasanız da Resûlullah’tan duymuş olduğum bir kelimeyi siz beni öldürmeden nakledeceğimi bilsem, muhakkak onu naklederdim.”⁴¹

Ebû Hureyre, “Allah’ın Kitabı’nda şu iki âyet olmasa tek bir hadis nakletmezdim.” diyerek Bakara sûresinin 159. ve 160. âyetlerini okumuştur.

İbn Ömer anlatıyor: “Allah Resûlü altından bir yüzük edindi. Bunun üzerine insanlar da altın yüzük edinmeye başladı. Sonra Allah Resûlü ‘Ben artık

38. İbn Abdilberr, *Câmiu beyâni’l-ilm*, Beyrut, 1998, I, 848.

39. Ebû Dâvûd, Ferâiz, 18; Tirmizî, Diyât, 18.

40. Abdulganî Abdulhalik, sünnet vaki olduğunda re’yinden dönenleri geniş bir şekilde işlemiştir. Diğer örnekler için bk. *Sünnet’in Delil Oluşu*, s. 172-189.

41. Buharî, İlim, 10.

bunu ebediyen takmayacağım.’ diyerek onu attı. Bunun üzerine insanlar da yüzüklerini çıkarıp attılar.”⁴²

“Bir adam, İmrân b. Husayn’a; ‘Ya Ebâ’n-Necîd! Siz bize bir takım hadisler rivayet ediyorsunuz. (Hâlbuki) biz onları Kur’ân’da bulamıyoruz?’ dedi. Bunun üzerine İmrân kızdı ve adama şöyle dedi: ‘Her kırk dirhemde bir dirhem (zekât) olduğunu Kur’ân’da buldunuz mu? Her şu kadar koyundan bir koyun, her şu kadar deveden şu kadar deve verileceğini Kur’ân’da buldunuz mu?’ Adam ‘Hayır’ dedi. İmrân ‘Kimden öğrendiniz bunları? Bizden öğrendiniz, biz de Rasûlullah’tan öğrendik.’ ve buna benzer daha bazı şeyler söyledi.”⁴³

Abdullah b. Mes’ud’a Esedoğullarından Ümmü Yakub adlı bir kadın gelir ve aralarında şu konuşma geçer: “Senin dövme yaptırmaktan, saç/peruk taktırmaktan, kaş kirpik aldirmaktan kadınları men ettiğini duydum. Senin bu konuda, Allah’ın kitabından bir dayanağın var mı?” İbn Mes’ud şöyle cevap verir: “Evet, bu konuda hem Kur’ân’a hem de sünnete dayanıyorum.” Kadın “Vallahi ben, mushafın her yerini okuyup inceledim, ama onda senin dediğin yaşağı görmedim!” der. İbn Mes’ud “Peki, sen şu âyeti görmedin mi? “Peygamber size ne getirdiyse onu alın, o sizi neden sakındırdıysa ondan sakının?” diye sorar. Kadın “Evet, onu gördüm.” diye cevap verir. İbn Mes’ud “Ben, Hz. Peygamber’in bu sayılanları yasakladığını bizzat kendisinden işittim.” Kadın “İyi ama, senin aileden de bunları yapanlar var!?” diyerek İbn Mes’ud’u tenkit eder. İbn Mes’ud kendinden emin olarak “O zaman buyur evime gir, bak bakalım böyle bir şey var mı?” diyerek kadını evine götürür. Kadın eve girip bakar ve “Hayır böyle bir şey görmedim.” der. Bunun üzerine Abdullah şöyle söyler: ‘Sen, Allah’ın seçkin kulu Hz. Şuayb’in şu sözünü bilmez misin? ‘Ben size yasakladığım şeyi, kendim işleyerek sizinle ters düşmem.’”⁴⁴

Bütün bunlarla birlikte Hz. Peygamber’in bir nebevî bir de beşerî tasarrufları olduğunu unutmamalıyız. Onun din olarak getirdiklerinin yani nebevî vasfıyla ortaya koyduklarının bizim için bağlayıcı olduğu açıktır. Hz. Peygamber’den beşerî olarak sadır olan diğer söz ve davranışlara uymak bağlayıcı olmaktan ziyade kişisel tercihtir. Ashabın da meseleyi böyle algıladığını görüyoruz. Onların anlayışında bir şey sünnet vasfını kazanmışsa dinî niteliktedir. Uyulması gerekir. Sünnet değilse Hz. Peygamber’in beşerî vasfıyla ilgilidir. Dediğimiz gibi beşerî vasfıyla ilgili davranışlara da harfiyyen uyan sahabi

42. Buharî, İ’tisam, 4; Libas, 46.

43. Ebu Davud, Zekat, 2.

44. Buharî, Tefsir, 59; Libas, 82; Müslim, Libas, 120.

vardır ve bu onun kişisel tercihidir, Hz. Peygamber'e duyduğu ayrı bir muhabbettir. Mesela, İbn Ömer böyle bir sahabidir. Hz. Peygamber ne yapmışsa harfiyyen ona uymuştur. Diğerine bir örnek verelim:

Ebu't-Tufeyl anlatıyor: İbn Abbâs'a dedim ki, "Kavmin Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Beyt-i Şerif'i hızlı tavaf ettiğini ve bunun sünnet olduğunu iddia ediyor. Ne diyorsun? Şöyle cevap verdi: Hem doğru hem de yanlış söylediler." Dedim ki: Doğru söyledikleri nedir? Yanlış söyledikleri nedir?" Cevap verdi: "Allah Resûlü'nün (s.a.v.) remlettiği (tavafın bir kısmında hızlı yürüdüğü) hususunda doğru söylediler. Ama 'Sünnettir.' sözleri yanlıştır. Çünkü sünnet değildir. Kureys, Hudeybiye zamanında dediler ki: 'Muhammed ve ashabını bırakın. Bırakın kurtlar gibi ölsünler.' Lâkin iyileşip de ertesi sene ashâbıyla, üç gün kalmak üzere Mekke'ye geldiklerinde müşrikler Kuaykiân dağı yönünden geldiler. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.) ashabına: 'Tavafın üç şavtında hızlı ve kahramanca yürüyün!' emrini verdi. İşte onun (remelin) sebebi budur. Bu nedenle bu, sünnet değildir." Dedim ki: "Kavmin, yine Allah Resûlü Safa ile Merve arasında devesinin üstünde sa'y etti, onun için bu sünnettir" diyor. Cevap verdi: "Onlar hem doğru, hem de yanlış söylediler." "Peki, doğru söyledikleri nedir; yanlış söyledikleri nedir?" dedim. "Safa ile Merve arasında deve üstünde sa'y etmiştir, sözünü doğru söylediler. 'Sünnettir' sözünde yanıldılar; çünkü sünnet değildir. İnsanlar Allah Resûlü'nün etrafını sarmıştı, ondan ayrılmıyorlardı. Deve üstünde sa'y etti ki, kendisini rahatça görüp sözünü işitebilsinler, yerini görebilsinler, elleriyle kendisini rahatsız etmesinler diye."⁴⁵

Şunu belirtmekte fayda vardır: Mezkûr örnek bize Hz. Peygamber'in nebevî olarak söylediği ve yaptığı hususların mutlaka uyulması gereken sünnetler olduğunu göstermektedir. Şunu da gösteriyor ki, Hz. Peygamber'in bir beşer olarak yaptıkları veya Arap örfüne dayalı uygulamaları da vardır. Ancak her meselede yukarıdaki örnekte olduğu gibi Hz. Peygamber'in davranışlarının hangisinin sünnet olduğu, hangisinin sünnet olmadığı ortaya konmamıştır. Muhtemelen ashabın bu konudaki tartışmaları da 4-5 örneği geçmeyecek kadar sınırlı kalmıştır. Bu durum en azından sahabi gözünde Hz. Peygamber'in çoğu söz ve davranışlarının nebevî karakterli olduğunu ortaya koymaktadır. Ama yine de sünneti anlamada meseleye orijinal bir boyut katmışlardır. Onun içindir ki, ulema bu konuda hayli gayret göstermiş ve bağlayıcılık açısından Hz. Peygamber'in fiillerini tasnif etmeye çalışmışlardır. Bu da ayrı bir konu olup burası onu tartışmanın yeri değildir.

45. Müslim, Hac, 237.

C) SÜNNET-VAHİY İLİŞKİSİ

Kur’ân-ı Kerîm yanında hadislerin de vahiy ürünü olduğuna dair görüşün en azından tabiiinden Hassân b. Atıyye’ye (ö.130) kadar gittiği bilinmektedir. Şöyle der: “Cebrail Resûlullah’a aynı Kur’ân’ı indirdiği gibi sünneti indirir ve ona Kur’ân’ı öğrettiği gibi öğretirdi.”⁴⁶ İslâm âlimlerinin büyük bir kısmıyla birlikte aynı görüşü benimseyen İmam Şâfiî de Kur’ân’ı vahy-i metlûv (okunan vahiy) saymış, bunun karşılığında sünnet veya hadislere vahy-i gayr-i metlûv (okunmayan vahiy) denilmiştir.⁴⁷

Sünnet’in vahiy olup olmaması onun delil oluşuyla ilgili bir meseledir. Bazıları tek bir vahyin olduğunu, onun da Kur’ân vahyi olduğunu söylemekte, buradan da sünnetin delil olmadığını iddia etmektedir. En başta ve hemen söyleyelim ki, “vahiy” kelimesinin sadece Kur’ân’la sınırlı kullanılması gerektiğini belirten herhangi bir âyet bulunmamaktadır. Tam aksine –farklı anlamlara gelse bile– arıya vahiy, Hz. Meryem’e, Hz. Musa’nın annesine vahiy gibi vahyin çeşitli iletişim türleri için kullanıldığı bir vâkıdır.

Sünnet-vahiy ilişkisine genel olarak baktığımızda bu konuda üç görüş olduğu görülür:

1. Sünnet’in hepsini vahiy kabul edenler
2. Sünnet’i vahiy kabul etmeyenler
3. Sünnet’in bir kısmını vahiy kabul edenler

Önce şunu ifade edelim ki, ilk iki maddedeki görüşler iki aşırı ucu temsil etmektedir. Bir kere sünnetin hepsini vahiy kabul etmek problemlidir. Ancak sünnete yüklenen anlama göre problem ortadan kalkabilir. Mesela sünnetten maksat Hz. Peygamber’in din olarak getirdikleri ve nebevî tasarrufları ise sünnetin hepsinin vahiy olması doğru olur. Ancak burada sünnet daha ziyade beşerî olsun nebevî olsun Hz. Peygamber’e ait her şey anlamına da gelebilmektedir. İşte bu durumda sünnetin hepsini vahiy kabul etmek mümkün değildir. Zira Hz. Peygamber’in söz ve davranışları içinde beşer olarak veya Arap örfüne uyarak ortaya koydukları da vardır. Dolayısıyla bu anlamıyla, yani Hz. Peygamber’e ait her şey anlamıyla sünnet bilfiil

46. Dârimî, Mukaddime, 49.

47. Vahyin, genel olarak “vahy-i metlûv: الوحي المتلو” ve “vahy-i gayr-i metlûv: غير المتلو الوحي” şeklindeki tasnifi, tespit edilebildiği kadarıyla –birebir ibare şeklinde olmasa da– ilk defa Hz. Âişe (ö. 57) tarafından yapıldığına dair bir tespit ve değerlendirmesi için bk. Mustafa Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, (basılmamış doktora tezi), Konya, 2005, s. 33.

vahiy mahsulü değil, ama vahyin kontrolü altında gerçekleşmiş söz ve davranışlardır. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in beşer olarak yaptığı davranışları doğrudan vahiy mahsulü kabul etmenin riskli bir yanı da vardır. O da Hz. Peygamber'i beşer olmaktan çıkarmaktır. Adeta onu melek gibi tasavvur etmektir. Melekler tamamen Allah'ın emriyle hareket eder. Onların irade ve tercihleri yoktur. Oysa insan farklıdır. Bu farklı yönünü ortaya koyduğu anda insani boyutu gerçekleştiriyor demektir. Bu durumda demek ki, Hz. Peygamber'in de bir insan olarak yaptıkları, tercihleri vardır. Bunlar olmasa –melek olamayacağına göre– Hz. Peygamber'i insan olmaktan çıkarmış oluruz. Şimdi burada çeşitli açılardan sünnetin vahiyle ilgisini temellendirmeye çalışacağız. Baştan belirtelim ki, Kur'ân dışında Allah vahyetmiştir. Bunun delili de yine Kur'ân'dır:

1. Kible olayı: Meşhur kible meselesinde Allah şöyle buyurur: “Biz, senin yüzünü çok defa göğe doğru çevirip durduğunu görüyoruz. Şimdi elbette senin hoşnut olacağı kibleye çevireceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. Her nerede bulunursanız, yüzünüzü onun yönüne çevirin. Şüphesiz, kendilerine kitap verilenler, tartışmasız bunun Rablerinden bir gerçek (hak) olduğunu elbette bilirler. Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir.”⁴⁸ Hz. Peygamber önceleri Mescid-i Aksa'ya doğru namaz kılıyordu. Peki, Mescid-i Aksa'ya dönmekle ilgili bir emir Kur'ân'da var mıdır? Yoktur. O halde Hz. Peygamber bu emri nereden almıştır? Burada akla “ictihadla oraya dönmüş olabilir” şeklinde bir düşünce gelebilir. Bu, ihtimal dışıdır. Şayet ictihâdla oraya dönmüşse ictihâdla Mescid-i Haram'a da dönebilirdi. Oysa “Yüzünü göğe doğru çevirip durmaktadır. Yani Mescid-i Haram'a dönme-yi istemekte, ama dönmemektedir. O halde Mescid-i Aksa'ya dönüşü de kendiliğinden olmamıştır.

İbn Hacer'in aktardığı bilgiye göre İbn Abbas, açıkça Hz. Peygamber'e Allah'ın Mescid-i Aksa'ya dönmesini emrettiğini ifade etmiştir. Bunlar bir yana yahudilerin “Muhammed bize muhalefet ediyor, ancak kiblemize dönüyor.” şeklindeki eleştirileri de meselenin bir ictihad meselesi olmadığını ortaya koyar. Nasıl? Bir kere Hz. Peygamber Mescid-i Haram'a dönmek istiyor. Bu, açık. Diğer taraftan evet, Allah yahudileri eleştiriyor, Peygamber de onlara muhalefet ediyor. Hz. Peygamber bir insan olarak ictihad edecek olsa Mescid-i Haram'a mı yoksa Mescid-i Aksa'ya mı dönmek ister? Mescid-i Aksa'ya dönecek olsa bir

48. Bakara, 144.

beşer olarak Hz. Peygamber'in aklına "Bunlara bir taraftan muhalefet ediyorum, diğer taraftan kiblelerine dönüyorsunuz" şeklinde bir düşünce gelmeyecek midir? Hangi insan çelişkiye düşeceğini ve haklı olarak bir eleştiriyi karşılayacağını bile bile böyle bir harekette bulunabilir? Eğer Hz. Peygamber kendi ictihadıyla Mescid-i Aksa'ya döndüyse yahudilerin eleştirisi haklı olacaktır. Peki, bu karar, kendisine ait olduğuna göre bu eleştirileri göğüsleyebilecek midir? Zor olmalıdır. Çünkü beşer, tabiatı gereği böyle yapmaz. Ancak üst bir irade, yani Yüce Allah bunu isterse her türlü eleştiriyi de göğüslemek mümkün olacaktır. Bu durumda bir üst iradenin emriyle bu işin yapıldığı anlaşılacaktır. Hz. Peygamber kendi ictihadıyla bunu yapsa eleştirileri göğüsleyebileceği tartışmalıdır. Hz. Peygamber'in kendi içinde bir ikilem yaşamaması söz konusu olacaktır. Bu durumda Hz. Peygamber istemediği ve onlara muhalefet ettiği halde onların kiblesine dönmesini Allah'tan başka kim isteyebilir ki! Allah hikmeti gereği (Ehl-i kitapla ülfet gibi) bunu emretmiş, Hz. Peygamber de Allah emrettiyse hiç kimsenin kınamasına aldırış etmeden bu emre boyun eğmiştir.

Sadece bu örnek bile Allah'ın Kur'an dışında kalbe ilka etmek suretiyle Hz. Peygamber'e ileti gönderdiğini ortaya koymaktadır.

2. Tahrir sûresi 3. âyeti, Kur'an dışı vahyin en önemli delillerinden biridir. Âyet şöyledir: "Hani Peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (başkasına) haber verip Allah da bunu peygambere bildirince, Peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber, bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, 'Bunu sana kim bildirdi?' dedi. Peygamber, 'Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi' dedi."

Dikkat edilirse burada Allah yaşanmış bir olayı bize vahiy olarak aktarmaktadır. Kur'an vahyi sadece burasıdır. Yani yaşanmış bir olayın bize aktarılmasıdır. Zira ortada gerçekleşmiş bir haber verme olayı vardır. Ancak Kur'an bize sadece bu haber verme olayını bildirmektedir. Oysa bu gerçekleşmiş haber verme Kur'an'da yoktur. Bunu nereden anlıyoruz? "Allah da bunu peygambere bildirince..." ifadesinden anlıyoruz. Olay şöyle cereyan etmelidir: Hz. Peygamber eşine bir sır söyler. Eşi, bunu saklayamaz, başka eşine bunu açıklar. Allah burada devreye girer ve Peygamberine "eşinin sırrı açıkladığını" haber verir. Kur'an ise bu olguyu yaşanmış kabul ederek sadece "Allah'ın bu sırrı ifşa ettiğini peygambere bildirince" demektedir. Oysa bundan önce bu ifşanın

peygambere bildirilmiş olması gerekmektedir. Şayet sadece bu bildirme olayı vahiy ise eşlerinin “bunu sana kim bildirdi?” diye sormalarının anlamı yoktur. Evet, Kur’ân’ın haber verdiği sadece vahiy ise eşleri de bu vahiy bilmektedir. O halde bir daha niçin sorsunlar ki?! Demek ki, Kur’ân’daki bu haberden önce bir bildirme olayı yaşanmış ki, eşleri hayret etmiş ve bildirenin Allah olduğu cevabını almışlardır.

3. Bakara, 239. âyette geçtiğine göre Allah “... Güvene kavuştuğunuzda bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği şekilde Allah’ı (namazınızda) anın!” buyuruyor. “Allah’ı zikri” iki şekilde düşünebiliriz: Allah’ın namazda anma ve mutlak olarak Allah’ı zikir. İşin aslına bakılırsa iki türlü zikir konusunda da Kur’ân’da bir sarahat yoktur. Mesela Allah bize öğrettiğine göre Allah’ı nasıl zikredeceğimiz Kur’ân’da olmalıdır. Zikir olarak ne diyeceğiz, nasıl yapacağız? Bir sarahat yoktur. Bu zikri bize öğreten Resûlullah’tır. Zikri namaz olarak alırsak bize öğretilen şekil Kur’ân’da yoktur. Bütün bunlar Allah’ın, Kur’ân’ın dışında Hz. Peygamber’e vahyettiğini gösteriyor. Bununla birlikte bu vahiy Kur’ân vahiyi gibi değildir.
4. Şu âyet de Kur’ân dışı vahiy olduğunu gösterir: “Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz. Allah sizin kendinize kötülük ettiğinizi bildi ve tövbenizi kabul edip bağışladı. Artık Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşın ve Allah’ın sizin için takdir ettiklerini isteyiniz.” (Bakara, 187) Âyete göre önceden Ramazan geceleri hanımlara yaklaşmak yasaktı, sonradan helal kılındı Oysa Kur’ân’da önceleri bu ilişkinin yasak olduğuna dair bir bilgi yoktur. O halde yasak emri nerededir?
5. Şura sûresi 51. âyette Allah şöyle buyurur: “Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur. Yahut da bir elçi gönderir de izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz ki O çok yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Bu âyetten vahyin üç türlü olabileceği anlaşılıyor. Kur’ân vahiy üçüncü tür vahiy ile, yani bir elçi vasıtasıyla nazil olmuştur.

Şûrâ sûresi 51. âyeti çerçevesinde Fahreddin er-Râzî (ö. 606) vahiy şu kısımlara ayırmıştır:

a) Vasitasız vahiy

1. Allah’ın kelâmını bizzat işitmek suretiyle (perde arkasından)
2. Allah’ın kelâmını bizzat işitmeksizin (yani الوحيا)

b) Mübelliğ (Cebrail) vasıtasıyla vahiy

Dikkat edilirse vahiy konuşma türlerinden bir tanesidir. Ama yegâne konuşma şekli değildir. Bu nokta önemlidir. Çünkü günümüzde “Allah sadece Kur’ân ile konuşmuştur, O’nun vahyi sadece Kur’ândır” şeklinde düşünenler vardır. Onun vahyi sadece Kur’ân ise veya Kur’ân sadece vahiy olarak nitelendirilecekse melek aracılığıyla nazil olan nedir? Melek aracılığıyla nazil olana da vahiy diyoruz. Ancak Allah vahyi, melek aracılığı türünden ayırt ederek farklı zikretmiştir. O halde farklı olarak zikredilen vahiy nedir? Bu vahiy de Kur’ân’dır dersek, melek aracılığıyla gelen nedir? Neden ayrı zikredilmişlerdir? Bu âyet Kur’ân vahyinin üç şekilde olduğunu mu bize anlatmaktadır? Böyle olsa bile yine de ayrı zikredilen vahiy ne anlama gelmektedir? Vahiy, doğrudan kalbe ilka mıdır? Böyle kabul edersek Kur’ân’ın bir kısmı doğrudan kalbe ilka, bir kısmı melek aracılığıyla mı gelmektedir? Doğrudan kalbe ilka ile gelen bir Kur’ân vahyi bilinmemektedir. Kur’ân vahyinin melek aracılığıyla nazil olduğu malumdur. O halde Kur’ân vahyi bu konuşma türlerinin sonuncusudur.

Bu durumda şunu vurgulamak durumundayız: Kur’ân vahyi Allah’ın, Cebrail vasıtasıyla gönderdiği⁴⁹ ve peygamber tarafından yazdırılan vahiydir. Vahiy kâtiplerine yazdırılmayan vahiy demek ki Kur’ân vahyi değildir.

Yirmi üç yıllık bir zaman diliminde Allah’ın sadece Kur’ân vahyiyle Hz. Peygamber’le iletişim kurduğunu söylemek pek makul değildir. Adına ne dersek diyelim (kalbe ilka, rüya, ilham, onay) Allah şüphesiz Hz. Peygamber’le çeşitli şekillerde iletişim kurmuş, ona öğretmiş ve yol göstermiştir. Bu durum Hz. Peygamber’le iletişimin sadece Kur’ân vahyiyle sınırlı tutulamayacağını ortaya koymaktadır.

Hadislerde de Hz. Peygamber’e vahiy geldiği bildirilmektedir. Hadisler çoktur. Yüze yakın hadiste Allah’ın peygamberine vahyettiği ifade edilmektedir. Bir kaçını zikrederim:

6. Hz. Peygamber bizzat “Bana kitapla birlikte onun bir benzeri daha verildi”⁵⁰ buyurarak kendisine Kur’ân dışı bilgiler geldiğini beyan etmiştir.

49. Bunun için bk. Bakara, 97; Nahl, 102; Şuara, 192-3; Tekvir, 19-21.

50. Ebû Dâvûd, Sünnet, 5.

7. Bizzat Cebrail Hz. Peygamber'e bazı şeyleri öğretmiştir. Cibril hadisi diye meşhur hadiste Cebrail (a.s) gelmiş, ümmete dinini öğretmiştir.⁵¹ Nasıl namaz kılınacağını da o göstermiştir.⁵²

Cebraîl'in zaman zaman insan şeklinde Hz. Peygamber'in yanına gelerek bazı ibadetlerin mahiyeti ve uygulama şekilleri konusunda açıklamalarda bulunması⁵³, ayrıca Yahudi âlimlerinin Resûl-i Ekrem'i denemek amacıyla sordukları veya soracakları soruların⁵⁴, yahut bazı Müslümanların bilmedikleri hususlarda ona yönelttikleri soruların⁵⁵ cevaplarını öğretmesi hadis ve sünnetin vahiyle yakın ilgisini göstermektedir.

8. Allah Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'i bazı tuzaklara karşı uyarmıştır. Hz. Peygamber'le bir tür iletişim kurmadan bunun gerçekleşmesi imkânsızdır.
9. Allah, geçmiş veya gelecek gayba dair, kıyamet alametleriyle ilgili bazı bilgileri Hz. Peygamber'e bildirmiştir. Bunlar bir-iki tane de değildir. Pek çoktur. Bunların hepsi uydurma olmadığına ve Allah'ın elçilerine gaybını bildirmesi mümkün olduğuna göre Hz. Peygamber Kur'ân dışında bilgiler almış demektir.
10. Şu durumlar da ayrıca Kur'ân dışı vahiy olduğunu gösterir:
- Âyetlerin tertibinin tevkîfî olması. Bu Kur'ân âyetleri gibi mütevatir bir durumdur. Ancak Kur'ân'da bununla ilgili bir emir veya ifade yoktur.
 - Farz namaz rekatlarının 2, 3, 4 olması. Bunlar mütevatirtir, ancak Kur'ân'da bunlara dair bir bilgi yoktur.
11. Ulema da sünnetin bir kısmının vahiy olduğunda müttefiktir. İbn Kuteybe sünnetin hangi kısmının vahiy olduğunu hangisinin olmadığını güzel bir şekilde tasnif etmiştir. Şöyle ki:
- Bizzat Cebrail (s.a.v.)'in getirdiği sünnet. "Kadın halası veya teyzesiyle birlikte nikahlanamaz" hadisiyle "Nesep yoluyla haram olanlar süt yoluyla da haram olurlar" ve "Diyet âkile üzerine gerekir" gibi önemli esaslar getiren hadisler böyledir.

51. Buhârî, İman, 37; Müslim, İman 1, 5; Ebu Dâvûd, Sünnet, 17; Nesaî, İman, 6.

52. Tirmizi, Salat, 1; Ebu Davud, Salat, 2.

53. Müsned, II, 325; IV, 129, 161, Müslim, Mesâcid, 166, 167.

54. Müsned, III, 108, 113.

55. Buhârî, Hac, 17, Umre, 10, Fezâilu'l-Kur'ân, 2.

- b) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisine verilen yetkiye dayanarak vaz' ettiği sünnet. Bu alanda Resûlullah kendi re'yini kullanabilir. İllet ve mazeretleri dikkate alarak dilerse ruhsatlar getirebilir. İpeğin erkek- lere haram kılınması ve mazereti sebebiyle Abdurrahman b. Avf'a kullanmaya izin vermesi bu kabildendir.
- c) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bizi te'dib için yani öğretmek için koy- duğu sünnet ki, onları yaparsak bizim için fazilet olur ama yapmaz terk edersek, bizim için hiç bir sorumluluk olmayan sünnetlerdir.⁵⁶

İbn Kuteybe'nin ilk kısımda verdiği örneklere bakılırsa tahrim ve vucu- biyet ortaya koyan sünnetler doğrudan vahiy ürünüdür.

Cessas'a göre de Resûlullah'ın sünnetinin bir kısmı vahiy; bir kısmı ilham; bir kısmı da nazar ve istidlaldir.⁵⁷ Onun bu görüşünü sistemleştiren Serahsî, Hz. Peygamber'in şer'î hükümleri beyan ederken vahye dayandığını belirtti- ken sonra vahiy *zâhir vahiy* ve *bâtın vahiy* (ilham) diye ikiye ayırmış, Resûl-i Ekrem'in re'y ve ictihad yoluyla hüküm istinbatında bulunmasını "şibh vahy" (vahiy benzeri) kavramıyla ifade ederek o yolla ulaşılan hükümleri de vahiy kap- samına dâhil etmiştir. Ona göre Hz. Peygamber hata üzerinde bırakılmayacağı için ictihadının isabetli olacağı kesindir ve ictihadla ulaştığı hüküm vahiyyle sa- bit olan hüküm gibi kesin hüccettir. Ümmetin ictihad ve re'y ile istinbat ettiği hüküm ise hata ihtimali bulunduğundan vahiy menzilesinde değerlendirilemez.

Sünnetin kısmen vahiy ürünü olduğunu kabul edenlerden birisi de Şah Veliyyullah ed-Dehlevi'dir. Şah Veliyyullah, sünneti, risaleti tebliği kabilin- den olan söz, fiil ve takrirler ile risaleti tebliği kabilinden olmayan, yani vah- yin tebliği ile ilgisi bulunmayan şahsi görüş ve ictihadlar olmak üzere ikiye ayırarak bu konudaki görüşlerini açıklamış olmaktadır.⁵⁸

Görüldüğü gibi adlandırma farklılıkları olsa da ulema Kur'ân dışında vahiy olduğunda müttefiktir.⁵⁹

D) ZAN-AHAD HADİSLE AMEL İLİŞKİSİ

Hadislerin çoğu haber-i vahid olduğu için zan ifade eder. Ancak meseleye vakıf olamayan bazıları buradan yola çıkarak dinî konularda ahad hadislere

56. Bk. *Te'vilu muhtelifi'l-hadis*, Lübnan, 1972, s. 196-197.

57. Bk. *el-Fusûl fi'l-usûl*, Kuveyt, 1985, III, 239-244.

58. Bk. *Huccetullahi'l-Balîğa*, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul, 2005, II, 182-184.

59. Yunus Apaydın, "İctihad", *DİA*. XXI, 440.

güvenilemeyeceğini iddia ederler. Buna göre din kat'î olmalıdır. Sünnet/hadisler ise zannîdir. Kur'ân'da ise zan ve şüphe yoktur. Allah "Bu kitapta asla şüphe yoktur." buyurmaktadır. Ayrıca Kur'ân zanna uymayı da yasaklamıştır.

Bu ifadelerden dinin her yönüyle kat'î olması gerektiği anlaşılmaktadır. Zannın yerilmesinden de zan konusunda hiçbir ayırımı gidilmediği ortaya çıkmaktadır. Buna göre Kur'ân mütevâtirdir ve sübûtu kat'îdir. Sünnet ise âhâd haberdir ve sübûtu zannîdir. Buraya kadar doğrudur. Bundan sonra gelen hüküm cümleleri ise oldukça problemlidir. "Sünnet zannî olduğu için Kur'ân ona uymayı aslında yasaklar." İşte bu noktada her zan (kastettiğimiz gâlib zandır) ifade edenin uyulmaması gereken şey olduğu tespiti sorgulanmalıdır. Bir kere Kur'ân'ın yasakladığı zan hakikat, kesin bilgi ve vahiy karşısındaki zandır. Bu zan hakikat karşısında hiçbir şey ifade etmez. Dolayısıyla iman ve tevhid konularında zannın yeri yoktur. Kur'ân'ın pek çok âyetinde Allah Teâlâ'nın, inanç konularında zanlarına tâbi olanları kınadığını görürüz. Meselâ müşrikler hakkında Allah şöyle buyurur:

"Hâlbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifade etmez."⁶⁰

Ancak bir başka âyette "Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçınınız! Şüphesiz zannın bir kısmı günahdır."⁶¹ buyrulmaktadır. Buradan da anlıyoruz ki, zannın hepsi değil, bir kısmı günahdır. Onun için su-i zan - hüsn-i zan ayırımı yapılmıştır. İşte bundan dolayı Necm âyetini yukarıdaki şekliyle yorumladık. Buna göre kesin bilgi karşısındaki zan değersizdir. Yani kesin bilgi ile çelişen zan böyledir. O sebeple tüm kelâmcılar kat'î aklî delil veya kat'î naklî delille çelişen zannî bir delil varsa ya te'vile başvurmuşlardır ya da mümkünü yoksa zannî delili terk etmişlerdir. Ancak kat'î delillerle zannî delilin çelişmesi söz konusu değilse reddedilecek bir şey de yok demektir.

Bununla birlikte haber-i vahidle amel etmeye delil teşkil edecek bazı âyetler de vardır. Âlimlerimiz, haber teorisinin temel ilkelerini Kur'ân'a göre tespit etmişlerdir. Ayrıca kıblenin değişmesini haber veren kişiye dair; hilali gözetleyeninin haberiyle amel edilmesine dair, Hz. Peygamber'in öğretici olarak kişileri çeşitli bölgelere göndermesine dair hadisler de vardır. Hanefî usûl âlimlerinden olan Cessâs, usul eserinde konuyu detaylı ele almıştır. Ona göre haber-i vahidler, (kesin) ilim ifade etmeseler de amel edilmesi gerektiğine dair Kur'ân'da işaretler vardır. Bu çerçevede sadece iki âyete atıfta bulunalım:

60. Necm, 28. Diğer âyetler için bk. Yûnus, 36; En'âm, 148; Câsiye, 24; Nisâ, 157.

61. Hucurat, 12.

1. “Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.”⁶² Bu âyete göre fasığın getirdiği haber araştırılacaktır. Fasığın getirdiği haber nasıl araştırılacaktır? Elbette adil olan birine sorularak ve ondan teyid edilerek. Bu haber doğru mu yanlış mı diye kendisine sorulamayacağına ve o dönemde kayıt-kamera işlemleri olmadığına göre adil insanlardan yahut kaynağından iş sorulup öğrenilecektir. Bu noktada “Adil de araştırılmaya muhtaçtır.” dersek isabetli olur mu? Olmaz, çünkü adil olan da araştırılırsa fasıktan bir farkı kalmaz. (Zaptının araştırılması başka bir konudur.) Ancak kişinin, adil olup olmadığı araştırılabilir. Adil olduğu tespit edildikten sonra araştırılmasına gerek yoktur. Adilin adil olduğunu nasıl belirleyeceğiz? Ya kamu vicdanıyla ya bir başka adil insanın belirtmesiyle ya da hakkında herhangi bir cerhin olmayışıyla –ki, bu sonuncusu hakkında tartışma vardır–. Kişi adil olarak tespit edilip bilindikten sonra araştırılmasına gerek yoktur. Fasıkla adil insanın bir tutulamayacağına şu âyetler de işaret etmektedir: “Öyle ya, (Allah’a) teslimiyet gösterenleri, (o) günahkârlar gibi tutar mıyız hiç”⁶³ ve “Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel işleyenler gibi mi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mi sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar!”⁶⁴
2. “Ey iman edenler! Mü’min kadınlar hicret ederek size geldikleri zaman, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilendir. Şayet (gerçekten) mü’min kadınlar olduklarını bilip öğrenerseniz artık sakın onları kâfirlere geri çevirmeyin.”⁶⁵

Dikkate değer bir âyetle karşı karşıyayız. Allah, “mü’min kadınlar olduklarını bilmek”ten bahsetmektedir. Bu bilmenin “kesin bilgi” olması mümkün değildir. Çünkü müslümanlar o kadınların kalplerinde olanları bilemez. Kalplerde olanı bilmek Allah’a mahsustur. Buna rağmen Allah onları imtihan etmek suretiyle mü’min olup olmadıklarının öğrenilmesini istemektedir. Müslümanlar da zahire göre hareket edip ancak galip zanla mü’min olduklarına

62. Hucurât 6.

63. Kalem, 35.

64. Câsiye, 219. Haber-i vahidle bilginin hasıl oluşuna dair Cessas başka ayetlere de atıfta bulunmuştur. Mesela; “Siz dönün, babamıza da deyin ki: Ey bizim babamız, inan oğlun hırsızlık etti, biz ancak bildiğimize şahadet ediyoruz (وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمْنَا) yoksa gaybın hafızları değiliz.” (Yusuf, 81) (Bk. *el-Fusûl*, I, 556-557)

65. Mümtehine, 10.

karar verebilir. Karar verdikleri bu hükümle de amel edeceklerdir. Çünkü Allah böyle istiyor. Burada amel de onları kâfirlere geri vermemektir. Kısaca zannî bilgi ile amel edilmiş olmaktadır.

Bilgi sistemimizde bazı kavramlar vardır: Şekk, zan ve vehm gibi. Bunlar lügat bakımından birbirine çok yakın kelimelerdir. Şekk, fıkhîta iki husus arasında mutlak olarak tereddüd etmek manasına gelir. Kelâmcılara göre şekk, iki husus arasında müsavi bir şekilde tereddüde düşmektir. Burada bahis konusu olan her iki ihtimal de yüzde elli nispetinde olup herhangi bir tercih yoktur.

Zan: iki husustan birini diğerine –kesin olmamak şartıyla– tercih etmektir. Tercih edilen tarafın taşıdığı ihtimal yüzde ellinin üstündedir. Yüzde yüzde doğru ilerledikçe zan kuvvetlenir. Kuvvetlendikçe galip zan oluşur. Tercih edilenin karşısına verilen zayıf ihtimale de vehm denir. Vehmin taşıdığı ihtimal mutlaka yüzde ellinin altındadır.

Bu duruma göre “zan ifade ediyor” diyerek hadisler reddedilemez. Zan ile şekk genelde karıştırılmaktadır. Zan râcih bilgidir, galip bilgidir. Burada “bilgi/ilme vurgu yaptığımız belirtilmelidir. Ulema, zannın ilim ifade ettiğinde hemfikirdir. Zan, şekk değildir. Şekkin/şüphenin bilgi değeri yoktur. Yani şekk, ilim ifade etmez. Bunun iyice ayırt edilmesi gerekmektedir. Buna göre yakîn yüzde 100’lük bilgiyi; zan, yüzde 51-99 arasındaki bilgiyi; şekk yüzde 50’lik bilgiyi ve vehm ise yüzde 0-49 arasındaki bilgiyi ifade etmektedir.

Bu noktada bir başka açıdan meseleye baktığımızda zannilik-kat’îlik bakımından metinlerin dört türlü olduğunu görürüz:

1. Delaleti ve sübûtu kat’î metinler
2. Sübûtu kat’î ama delaleti zanni metinler
3. Sübûtu ve delaleti zanni metinler
4. Sübûtu zanni ama delaleti kat’î metinler

Birinci şık mütevatir naslarla ilgilidir. Burada zannilik söz konusu değildir. İkincisi gelişti itibariyle mütevatir ama mana açısından zannilik ifade eden naslardır. Bunlar da aynı şekilde âyet veya hadis olabilir. Burada zandan maksad nassın birkaç manaya gelişidir. Müctehid icthad ederek bir mana tespit etmeye çalışır ve onunla amel eder. Üçüncüsü haber-i vahid olan naslarla ilgilidir. Bunlar her yönüyle zannilik ifade eder. Ancak bu zannilik onlarla amel etmeye engel teşkil etmez. Biraz daha ihtiyatlı olmakla birlikte müctehid icthad eder, galip zan oluştuğunda onunla amel eder. Dördüncüsü de haber-i vahidlerle ilgilidir. Burada mana itibariyle kat’îlik söz konusudur. Bu tür kat’îyet arzeden manada az hadis bulunmakla birlikte mesele yine icthad konusu-

dur. Müctehid, önce, gelen haberin subutu konusunda bir kanaate ulaşır, ardından manasıyla amel eder. Dolayısıyla zan hiçbir zaman nasla amel etmeye engel değildir. Zandan kastımız da galip zandır.

İmam Şafî'inin bu meselede ortaya koyduğu bir akıl yürütme vardır ki oldukça aydınlatıcıdır. Önce şu soruyu sorar: Kat'î bir delille haram olan şey zannî bir delille mübah olabilir mi? Cevap: Olabilir. Eğer mahkemede iki şahit birinin bir adam öldürdüğünü söylerse o kişiye kısas uygulanır. Adam öldürmek kat'î delillerle haramdır. İki şahidin şahitliği ise zannî bir durumu ifade eder. Zira bunların yalan veya yanlış şahitlik etmeleri muhtemeldir. O halde niçin bu şahitliği kabul edip haram olan bir şeyi mübaha çeviriyoruz? Çünkü iki kişinin şahitliğini kabul etmeyi Allah emretmektedir. Bunun gibi haber-i vahid de olsa ve bunları nakleden ravilerin yalan veya yanlışlık yapma ihtimali de bulunsa (yani bunları sika da nakletse yüzde bir-iki hata ihtimali her zaman olur) Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarına uymakla mükellefiz. Çünkü ona uymayı bize Allah emretmektedir. Gazâlî de aynı noktaya işaret etmiştir. Ona göre zann-ı galip ile amel etmek gerekir. Çünkü iki adil şahidin (aynı şekilde iki kişinin, bir kadın ve iki erkeğin) şahitliğine göre hüküm veren kimse –şahid yalancı bile olsa– hatalı değil, doğru davranmıştır. Zira hakimin emrolunduğu şey, iki adil şahidin şahadetiyile hüküm vermektir.⁶⁶

Şayet zan ifade ediyor diyerek amelî meselelerle ilgili hadisleri reddedeceksek o zaman Hz. Peygamber Kur'ân'la ilgili hiçbir beyanda bulanmadı demektir. Bu ise muhaldır. Bulundu ama bu, namaz veya hac gibi az sayıda ibadetlerle alakalıdır dersek, bu iddianın delili yoktur.

Kısaca belirtmek gerekirse haber-i vâhid kesin bilgi ifade etmeyip zan ifade eder. Buradaki zan doğruya veya yalana ihtimali eşit olan zan, yani şekk değil, zann-i gâlibdir. Hadîslerin sıhhati hakkında, hatta delâleti hakkında zann-i gâlib oluştuğunda onunla amel edilir. Dolayısıyla haber-i vâhid İslâm Hukuku'nda kendisiyle amel edilen bir delildir.

SONUÇ

Sünnet, Kur'ân'ın ete kemiğe bürünmüş halidir. Sünnet, Hz. Peygamber'in nebevî hayat tarzıdır. Tabiri câizse sünnet, Müslümanın kültürüdür. Kültür, nesilden nesile aktarılarak sürdürülebilir. Kültürde standart davranış

66. Bkz. *el-Mustasfa*, I, 213

kalıpları vardır. Bir milleti millet yapan ve diğer milletlerden ayıran da bu standart davranış kalıplarını her zaman muhafaza edebilmektir. Sünnet de bu anlamda Müslümanlar arasında standart davranışlar geliştirmek suretiyle hem dünya Müslümanlarını kalben ve duygu olarak birbirine bağlar hem de diğer milletlerden ayırarak kimlik bilinci oluşturur. Böylece Müslüman bir taraftan ümmet bilinci içinde hareket eder; diğer taraftan kimlik bilinciyle de başka milletlere karşı pozisyonunu korur. Tabii şurası bir gerçek ki, sünnet etrafındaki bu yozlaştırıcı, örseleyici tartışmalar hem ümmet bilincini hem de kimlik bilincini aşındırır bir mahiyet ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçla muhkem zannettiğimiz kalelerimiz oryantalizmin ve modernizmin operasyonlarına açık hale gelmiştir.

Oysa sünnetin, Kur'ân'da sağlam temelleri bulunmaktadır. Hiçbir Müslüman Kur'ân'ı dikkate almadan sünneti temellendirmeye çalışmaz. Zira Kur'ân, Hz. Peygamber'e karşı nasıl tutum içinde olmamız gerektiğini beyan etmiş, sahâbeden bu yana ümmet de bu beyanlar doğrultusunda Hz. Peygamber'e, onun sünnetine olan sevgisini yaşatır olmuştur.

Ancak ne var ki, modernizmin İslâm dünyasına girişiyle ve oryantalizmin sömürgeciliğin keşif kolu olarak harekete geçmesiyle özellikle hadis etrafında tartışmalar başlamış, bu tartışmalar genç nesillerin beynine şüphe tohumları olarak yansımıştır. Bu arada kendi değerlerine sahip çıkması gereken bir takım öncü kadrolar ne yazık ki, bu şüphe tohumlarını benimsemiş ve kendi evlatlarının beynine saçır olmuştur. Onun için denilebilir ki, artık kendi değerlerimizi yıpratmak, zayıflatmak için oryantalizme gerek kalmamıştır! Yerli oryantalistçikler bu görevi üstlenmiştir! Yerli oryantalistçiklerin hadis ve sünnet etrafında gerçekleştirdikleri yoğun saldırılar sonuçta genç nesillerde hadis ve sünnete karşı, hatta Hz. Peygamber'e karşı bir vurdumduymazlık hali peydah etmiştir. Bu hal tam olarak deizm olarak kabul edilemese bile sünnetsiz, peygambersiz bir hayat tarzını deizmin ayak sesleri olarak yorumlamak mümkündür.

Bu çalışmada bize ayrılan kısa sayfalar içerisinde elden geldiğince hadis ve sünnet meselesinin bazı boyutları üzerinde durulmuştur. Sünnet'in, dolaşısıyla Hz. Peygamber'in Kur'ân'daki konumu nazarlara sunulduktan sonra günümüzde dile dolanan en önemli iki iddia etraflı incelenmiştir. İddialardan biri olan sünnetin vahiy olmaması meselesinin ifrat ve tefrit arasında gidip geldiği tespit edilmiştir. Bazıları sünnetin hepsini vahiy kabul ederken, bazıları ise sünnetin hiçbirini vahiy görmemiş ve sünnetin hepsini tarihsel, değişebilir beşer hükmüne indirgemıştır. Baştan ve bu şekildeki top-tancı yaklaşımlar her zaman yanlıştır. En güzel orta yol olup bu da sünne-

tin bir kısmının vahiy olması, bir kısmının da beşerî özellik taşımasıdır. Şu da bir gerçek ki, beşerî dediğimiz davranışlar bile vahyin kontrol ve gözetimi altında gerçekleşmiştir. Diğer iddia olan zan meselesi ise hadis karşıtlarının ilmiikten ne kadar uzak olduklarının, tarihten bihaber ve kaynaklara yüzeysel baktıklarının iyi bir göstergesidir. Teknik olarak kullanılan “şekk veya şüphe”yi ümmetin gençlerine “zan, zan, zan” diyerek üflemeğe çalışmışlardır. “Zan” diyerek hadisleri “şüphe”ye eşitleme tam bir itibar suikastıdır. Oysa zan başka şüphe başka bir şeydir. Sadece “zannın bir kısmının günah olduğuna” dair âyet bile bu hadis karşıtlarının bağrıışmalarına cevaptır. Ne var ki, bunu duyacak, düşünecek ve akledecek bir kalp olmalıdır! Böyle bir kalp taşımayan beden ümmetin bütün bir ittifakını yanlış görmekten hayâ etmez. Tüm bid’at fırkalar dâhil sünnetin delil oluşunda ittifak edilmişken bu hadis karşıtları fütursuzca buna yanlış deyip kendi kafalarına göre seçip yorumladıkları bir kaç Kur’ân âyetini hevalarına kurban edebilmektedir. Tüm ümmetin ittifakına yanlış diyen bir zihniyetin tedavisi var mıdır, nasıl olur doğrusu bilemiyorum.